

Οικονομική κρίση και Ευρωπαϊκή Αριστερά

Η επιδείνωση της οικονομικής κρίσης τους τελευταίους μήνες εξανάγκασε τους ιθύνοντες των μητροπολιτικών κέντρων λήψης αποφάσεων να μιλήσουν επιτέλους για «συστημική» κρίση, αποφεύγοντας ωστόσο και τούτη τη φορά να «πουν το παιδί με το όνομά του», ότι πρόκειται δηλαδή για πρωτόγνωρη κρίση του καπιταλιστικού συστήματος, το οποίο, ως φαίνεται, έχει αγγίξει αντικειμενικά τα όριά του, διαψεύδοντας όλους εκείνους που, μετά την κατάρρευση του πάλαι ποτέ «υπαρκτού σοσιαλισμού», διακήρυσσαν στη διαπασών το «τέλος της ιστορίας», υποστηρίζοντας τη μοναδικότητα του καπιταλιστικού προτύπου οικονομικής ανάπτυξης και δηλώνοντας πως η φιλελεύθερη δημοκρατία αποτελεί «το ακροτελεύτιο σημείο της ιδεολογικής εξέλιξης της ανθρωπότητας», τουτέστιν την «τελική μορφή ανθρωπίνης διακυβέρνησης»¹. Το γεγονός ότι τα κέντρα εξουσίας συνεχίζουν να αισιοδοξούν, ότι η κρίση θα ξεπεραστεί, οφείλεται πρωτίστως στην έλλειψη οργανωμένου επαναστατικού αντίπαλου

δέους, καθώς οι μάζες στις αναπτυγμένες βιομηχανικές χώρες της Δύσης βρίσκονται πολιτικά σε κατάσταση χειμερίας νάρκης, εθισμένες στη λογική της καταναλωτικής κοινωνίας.

Η πλήρης απελευθέρωση της κίνησης κεφαλαίων ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '70, με την κατάργηση της μεταπολεμικής Συμφωνίας του Μπρέτον Γουντς (1944), που ρύθμιζε τις συναλλαγματικές σχέσεις διεθνώς με βάση το δολάριο και τη μετατρεψιμότητά του σε χρυσό, είχε ως αποτέλεσμα την επικράτηση του χρηματοπιστωτικού συστήματος σε βάρος της πραγματικής οικονομίας, δρομολογώντας συγχρόνως την περιώνυμη παγκοσμιοποίηση των οικονομικών και πολιτικών δομών, την επικυριαρχία δηλαδή του πολυεθνικού κεφαλαίου και την εμφάνιση της «νέας τάξης πραγμάτων», με επικεφαλής τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής². Καθώς το αντίπαλο δέος, υπό τη μορφή της Σοβιετικής Ένωσης και των συμμάχων της, έπαυσε να λειτουργεί, έπρεπε να κατασκευαστεί και να προπαγανδιστεί κατάλληλα ένα νέο αντίπαλο δέος,

* Ο Ζήσης Παπαδημητρίου είναι ομότιμος καθηγητής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

πράγμα το οποίο και επιτεύχθηκε με την αναγόρευση του μουσουλμανικού φονταμενταλισμού σε κύριο εχθρό της ανθρωπότητας, με στόχο τη χειραγώγηση των μαζών σε παγκόσμια κλίμακα³.

Η μετατόπιση του επενδυτικού ενδιαφέροντος από την πραγματική οικονομία στον χρηματοπιστωτικό τομέα, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι απώλειες από την πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους στον βιομηχανικό τομέα, ανέδειξε το τραπεζικό σύστημα, τις Αγορές, τους Οίκους Αξιολόγησης και τους κερδοσκοπούς σε πρωταγωνιστές του οικονομικού συστήματος⁴. Κι ενώ κάποτε ήταν η πολιτική εκείνη που με τις επεμβάσεις της ρύθμιζε ως ένα βαθμό την πορεία της οικονομίας, σήμερα είναι η οικονομία αυτή και πιο συγκεκριμένα το χρηματοπιστωτικό σύστημα που επιβάλλει τους δικούς του όρους, μετατρέποντας τις κυβερνήσεις των καπιταλιστικών χωρών σε κομπάρσους του συστήματος. Αποκαλυπτική από πολιτική άποψη είναι η κατάσταση που επικρατεί στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ειδικότερα στις χώρες της Ευρωζώνης, οι οποίες, ανίκανες να αντιδράσουν στις επιθέσεις του κερδοσκοπικού κεφαλαίου, προσπαθούν με τη λήψη μέτρων εμβλωματικού χαρακτήρα να αντιμετωπίσουν τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Η υποβάθμιση των θεσμικών οργάνων της Ε.Ε. (Επιτροπή, Κοινοβούλιο κλπ.), η έλλειψη ουσιαστικής επικοινωνίας και συνεννόησης μεταξύ των εταίρων και η άρνηση των

κυβερνήσεων να προτείνουν βιώσιμες λύσεις στο πρόβλημα του δημόσιου χρέους, επιβεβαιώνει του «λόγου το αληθές», ότι δηλαδή τα αίτια της οικονομικής κρίσης θα πρέπει να αναζητηθούν στα δομικά προβλήματα του όψιμου καπιταλισμού, η αντιμετώπιση των οποίων, μακροπρόθεσμα, απαιτεί ριζικές αλλαγές, έξω από τη συστημική λογική που κανοναρχούν οι θιασώτες του νεοφιλελευθερισμού, οι πολιτικές ελίτ και τα τηλεκατευθυνόμενα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης.

Ενόψει αυτών των εξελίξεων και του διαγραφόμενου αβέβαιου μέλλοντος της παγκόσμιας οικονομίας, τίθεται το ερώτημα «τι μέλλει γενέσθαι», προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα που ταλανίζουν τη συντριπτική πλειοψηφία των ανθρώπων της εργασίας, που δεν είχαν την τύχη να ανήκουν στους «έχοντες και κατέχοντες» αυτού του κόσμου⁵. Στον δημόσιο διάλογο σχετικά με την αντιμετώπιση της οικονομικής, και όχι μόνον, κρίσης, τόσο στη χώρα μας όσο και διεθνώς, διαμορφώνονται δύο θεωρητικές τάσεις. Γνωστοί και μη εξαιρετέοι οικονομολόγοι προμηδοτούν στρατηγικές και λύσεις εντός της λογικής του συστήματος, αρχής γενομένης από το νεοκείνσιανό πρότυπο ανάπτυξης (παρεμβατικό κράτος, ενίσχυση της επενδυτικής δραστηριότητας στον χώρο της πραγματικής οικονομίας, αλλαγή του φορολογικού συστήματος κ.λπ.)· άλλοι πάλι αναρωτιούνται, αν και σε ποιο βαθμό τα προτεινόμενα μέτρα θα μπορούσαν να συμβάλουν αποτελεσματικά στην

αντιμετώπιση της κρίσης, δεδομένου ότι ο τρόπος λειτουργίας του οικονομικού συστήματος δεν αφήνει περιθώρια για τέτοιου είδους πειραματισμούς.

Σε ό,τι αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση, ορισμένοι πιστεύουν πως η επικράτηση των σοσιαλδημοκρατικών/σοσιαλιστικών δυνάμεων στις επερχόμενες εθνικές εκλογές στη Γερμανία και στη Γαλλία αντίστοιχα, θα άνοιγε τον δρόμο για εναλλακτικές μορφές πολιτικής διακυβέρνησης, μια και οι χώρες αυτές αποτελούν το ισχυρό δίδυμο της Ευρώζωνης, για την, έστω και περιορισμένης εμβέλειας, επανάκτηση της κυριαρχίας της πολιτικής επί της οικονομίας, υλοποιώντας αναπτυξιακά προγράμματα, προκειμένου να περιορίσουν την ασυδοσία του χρηματοπιστωτικού συστήματος, ενισχύοντας έτσι την πραγματική οικονομία. Αυτό σημαίνει μεταλλαγή του καπιταλιστικού συστήματος με στόχο τη δικαιότερη κατανομή του κοινωνικού πλούτου, με μοχλό την αποκατάσταση της ισορροπίας στις εργασιακές σχέσεις που έχουν βαθιά κλονιστεί, καθώς και τη λήψη μέτρων κοινωνικής πολιτικής για την ουσιαστική βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των εργαζομένων. Οι προοπτικές μιας τέτοιας μεταλλαγής του συστήματος που θα σηματοδοτούσε μεταξύ άλλων και την ανανέωσή του, σκοντάφτουν στο γεγονός ότι τα παραδοσιακά εργαλεία αντιμετώπισης των κρίσεων δεν αποδίδουν πλέον, καθώς οξύνονται ολοένα και περισσότερο οι αντιθέσεις μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, των Ηνωμένων Πολι-

τειών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τις αναδυόμενες οικονομίες της Κίνας, της Ινδίας και της Βραζιλίας, οι οποίες πιέζουν προς την κατεύθυνση της οικονομικής και γεωπολιτικής αναδιοργάνωσης του κόσμου – εξελίξεις που καθιστούν το μέλλον του πλανήτη μας όλο και πιο αβέβαιο.

Υπάρχει, βέβαια, και η επιλογή, τουλάχιστον υπό τη μορφή σεναρίου, της ανατροπής του καπιταλιστικού συστήματος και της εγκαθίδρυσης ενός εναλλακτικού συστήματος ελευθερίας, δικαιοσύνης και κοινωνικής ισότητας, μια και οι εσωτερικές αντιθέσεις στους κόλπους του ισχύοντος οικονομικού συστήματος απειλούν με οικολογική κατάρρευση του πλανήτη μας, ο οποίος έχει να θρέψει 7 δις εκατομμύρια ανθρώπους, εκ των οποίων τα 4 δις ζουν ήδη κάτω από συνθήκες σχετικής μέχρι και απόλυτης φτώχειας και εξαθλίωσης. Όμως, η προοπτική της ανατροπής προϋποθέτει την ύπαρξη ιστορικού υποκειμένου, ικανού να αμφισβητήσει θεωρητικά και πρακτικά το ισχύον σύστημα, κάτι που, τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα, δεν φαίνεται να συγκροτείται, καθώς οι κατασταλτικοί μηχανισμοί των κρατών αλλά και οι διάφορες μορφές «συμβολικής βίας», όπως η αποβλακωτική επίδραση των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης γενικά και της τηλεόρασης ειδικότερα, και οι διάφορες «ήπιες» ιδεολογίες (ο καταναλωτισμός, ο ατομικισμός, η τεχνοκρατία κ.λπ.), που αποδεικνύονται ιδιαίτερα αποτελεσματικές σε ό,τι αφορά τη χειραγώγηση των μαζών, λειτουργούν ενσωματωτικά,

εμποδίζοντας έτσι τη συγκρότηση συλλογικής συνείδησης, «εκ των ων ουκ άνευ» για να υπάρξει υπερεθνικό μαζικό κίνημα αμφισβήτησης του καπιταλιστικού συστήματος. Όποιος πιστεύει ακόμη ότι υπάρχει έστω και η παραμικρή δυνατότητα ανατροπής του συστήματος σε εθνικό επίπεδο, είναι μάλλον εκτός κλίματος και αδυνατεί να κατανοήσει τα οικονομικά, πολιτικά, κοινωνικά, τεχνολογικά και πολιτιστικά δεδομένα της εποχής που διαμορφώνουν ιδεολογικά αλλά και πρακτικά τις συνθήκες σύγκρουσης με το σύστημα.

Από θεωρητική άποψη έχουν διατυπωθεί διάφορες γνώμες σχετικά με τη συγκρότηση ενός νέου ιστορικού υποκειμένου. Αναφέρουμε ενδεικτικά την έννοια του «πλήθους»⁶, της «παγκόσμιας εργατικής τάξης» (Multiversum)⁷ καθώς και τους προβληματισμούς του Pierre Bourdieu για ένα νέο ευρωπαϊκό κοινωνικό κίνημα⁸. Έχοντας αναλύσει την εμφάνιση, τη δομή και τον τρόπο λειτουργίας αλλά και τις προοπτικές της παγκόσμιας εξουσίας, της «αυτοκρατορίας», οι Hardt και Negri γράφουν: «Η αυτοκρατορική εξουσία δεν μπορεί πλέον να άρει τη διάσπαση των κοινωνικών δυνάμεων μετερχόμενη διαμεσολαβητικά σχήματα τα οποία μεταθέτουν τους όρους αυτής της διαπάλης. ...Η αυτοκρατορία δημιουργεί μεγαλύτερες δυνατότητες για επανάσταση απ' ό,τι τα εξουσιαστικά καθεστώτα της νεωτερικότητας, γιατί, παράλληλα προς τον μηχανισμό που επιβάλλει το πρόσταγμα της, μας παρέχει μία εναλλακτική: το σύνολο όλων εκείνων που

έχουν γίνει αντικείμενο εκμετάλλευσης και καθυπόταξης, ένα πλήθος που αντιπαρατίθεται στην Αυτοκρατορία άμεσα, χωρίς καμία μεταξύ τους διαμεσολάβηση»⁹.

Οι εξελίξεις διεθνώς και στον ευρωπαϊκό χώρο ειδικότερα διαμορφώνουν ένα νέο πλαίσιο συγκρότησης και ενεργοποίησης του ιστορικού υποκειμένου, το οποίο και θα κληθεί να ανατρέψει το ισχύον πολιτικό σύστημα. Σε αντίθεση με το παρελθόν, όπου στο επίκεντρο κάθε επαναστατικής προοπτικής βρισκόταν η εργατική τάξη με τη μαρξική σημασία του όρου, σήμερα το ιστορικό υποκείμενο συγκροτείται αντικειμενικά από ένα ευρύτατο σύνολο κοινωνικών δυνάμεων, καθώς στις αναπτυγμένες βιομηχανικές κοινωνίες το ποσοστό εκείνων που ζουν από εξαρτημένη εργασία αγγίζει το 95% και πλέον και με την έννοια αυτή ο όρος «προλεταριάτο» αποκτά την πραγματική ιστορική του διάσταση, καθότι εγκλείει μέσα του τόσο την παραδοσιακή εργατική τάξη όσο και τα οικονομικά εξαθλιωμένα μεσαία και μικροαστικά κοινωνικά στρώματα, μηδέ εξαιρουμένων των μέχρι προχθές προνομιούχων στρωμάτων των μορφωμένων¹⁰.

Μπορεί το εγχείρημα της Οκτωβριανής Επανάστασης να απέτυχε, για εσωτερικούς και εξωτερικούς λόγους, η ανάλυση των οποίων δεν είναι του παρόντος, ο στόχος ωστόσο του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού των κοινωνιών μας είναι σήμερα πιο επίκαιρος από κάθε άλλη φορά. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τους ευρωπαϊκούς λαούς, οι

οποίοι, έρμαιοι των αστικών πολιτικών κομμάτων και κυβερνήσεων, των υποταγμένων πλήρως στη λογική εξυπηρέτησης του κεφαλαίου, δυσκολεύονται να αναπτύξουν την απαραίτητη αλληλεγγύη μεταξύ τους. Η παραδοσιακή κομμουνιστική Αριστερά, ανήμπορη να ανταποκριθεί στις θεωρητικές και οργανωτικές ανάγκες της εποχής μας, έχει απολέσει προ πολλού τον πρωτοποριακό της ρόλο και σέρνεται πίσω από τις εξελίξεις. Όπως πολύ σωστά έχει επισημανθεί, η υλοποίηση ενός προγράμματος κοινωνικής απελευθέρωσης απαιτεί πλατιές συμμαχίες: «Όλες οι σημαντικές νίκες της Αριστεράς υπήρξαν αποτέλεσμα συμμαχίας με σημαντικά τμήματα των μεσαίων τάξεων, τα συμφέροντα των οποίων συναρθρώθηκαν με τα συμφέροντα των λαϊκών στρωμάτων. Σήμερα περισσότερο από ποτέ, μια τέτοια συμμαχία είναι ζωτικής σημασίας για τη διαμόρφωση ενός ριζοσπαστικού σχεδίου. Για την επίτευξη, όμως, της συμμαχίας αυτής δεν αρκεί να καταλάβει κανείς τον μεσαίο χώρο και να επιδιώξει ένα συμβιβασμό μεταξύ του νεοφιλελευθερισμού και των ομάδων που καταπιέζει»¹¹. Στο προσκήνιο της ιστορίας εμφανίζονται κοινωνικές κατηγορίες «που δεν είναι, ως τέτοιες, συνδεδεμένες με την ‘παραγωγή’ ή προσδιορισμένες από την οικονομική τους κατάσταση», οι δε αγώνες τους δεν είναι απλώς αγώνες εναντίον της εκμετάλλευσης και της κοινωνικής οργάνωσης...αλλά «εναντίον της αλλοτρίωσης των ανθρώπων, όποια κι αν είναι η κοινωνική μορφή της»¹².

Ενόψει αυτών των εξελίξεων, η Αριστερά της Ευρώπης αλλά και διεθνώς καλείται να διαδραματίσει τον ιστορικό της ρόλο, ενισχύοντας τη συλλογική συνείδηση, προωθώντας οργανωτικές δομές και πολιτικές προσαρμοσμένες στις νέες συνθήκες που δημιουργεί η παγκόσμια καπιταλιστική κρίση, αποφεύγοντας τη φθηνή λαϊκιστική συνθηματολογία και τον υποβόσκοντα ατομικό καιροσκοπισμό. Απαιτείται σήμερα η εκ νέου ανάπτυξη θεωρητικών εργαλείων με αφετηρία τη μαρξική θεώρηση της ιστορίας χωρίς τη γνωστή τσιτατολογία καθώς και τον επαναπροσδιορισμό των στόχων της Αριστεράς, μακριά από τις ανιστόρητες τάσεις αποκατάστασης εποχών, αντιλήψεων και πρακτικών που αμαύρωσαν την εικόνα του επαναστατικού κινήματος στη συνείδηση των λαών¹³.

Σημειώσεις

1. Βλ. Fukuyama, Francis, “The End of History”, *The National Interest*, no. 18 (Summer), pp. 3-18. Διεξοδικότερα, βλ. του ίδιου, *Το Τέλος της Ιστορίας και ο Τελευταίος Άνθρωπος* (μετάφραση Αχιλλέας Φακατσέλης), εκδ. «ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ» - Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1993.

2. Βλ. σχετικά Παπαδημητρίου, Ζήσης, «Τα αίτια της οικονομικής κρίσης: Η σχέση παραγωγής και χρηματοπιστωτικού συστήματος», *ΠΟΛΙΤΕΣ*, Μηνιαία περιοδική έκδοση των Ενεργών Πολιτών, τεύχος 25, Απρίλιος 2011, σελ. 40-42 και τεύχος 26, Μάιος 2011, σσ. 34-35.

3. Βλ. Χάντινγκτον, Σάμιουελ, *Η σύγκρουση των πολιτισμών και ο ανασχηματισμός της παγκόσμιας τάξης*, TERZO BOOKS, Αθήνα 1995. Σε ό,τι αφορά τη χειραγώγηση των μα-

ζών, βλ. τον τόμο με συνεντεύξεις του Noam Chomsky, *Η χειραγώγηση των μαζών* (μετάφραση Θεολ. Βουλγαρίδη), εκδ. SCRIPTA, Β' Έκδοση, Αθήνα 1997.

4. Παπαδημητρίου, Ζήσης, ό.π.

5. Σχετικά με την άνιση κατανομή του κοινωνικού πλούτου παγκόσμια, βλ. Νόαμ Τσόμσκι, *Οι έχοντες και οι μη κατέχοντες* (μετάφραση Άγγελου Φιλιππίτου), εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1999, και Ζαν Ζιγκλέρ, *Η ιδιωτικοποίηση του κόσμου και οι νέοι κοσμοκράτορες* (μετάφραση Ευαγγέλου Δ. Νιάνιου), εκδ. Σύγχρονοι Ορίζοντες, Θεσσαλονίκη 2002.

6. Βλ. Hardt, Michael-Antonio Negri, *Η αυτοκρατορία* (μετάφραση Νεκτάριος Κλαϊντζής), εκδ. SCRIPTA, Αθήνα 2002, σελ. 519 κ.ε. Βλ. επίσης Μανιτάκης, Αντώνης, «Η έννοια του πλήθους και η ουτοπική προοπτική της παγκόσμιας δημοκρατίας» (με αφορμή τη «δημοκρατία του πλήθους» στο έργο του Νέγκρι), στο, Μανιτάκης, Αντώνης κ.ά. (επιμ.), *Η δημοκρατία μεταξύ ουτοπίας και πραγματικότητας*, Μελέτες χαριστήριες στον Ζήση Παπα-

δημητρίου, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2011, σελ. 27-51.

7. Βλ. Roth, Karl Heinz, *Das Multiversum* VSA: Verlag Hamburg, Hamburg 2011, ιδιαίτερα το δεύτερο και τρίτο μέρος της μελέτης.

8. Pierre Bourdieu, *Για ένα ευρωπαϊκό κοινωνικό κίνημα, Αντεπίθεση πυρών II* (μετάφραση Καίτη Διαμαντάκου), εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2001.

9. Hardt/Negri, ό.π., σ. 519.

10. Βλ. Παπαδημητρίου, Ζήσης, «Το μέλλον της Αριστεράς», 40 Χρόνια Μάης 1968, Πρακτικά Εκδήλωσης, ΙΣΤΑΜΕ 16-17-18 Μαΐου, εκδ. Μίλητος, Αθήνα 2009, σελ. 281.

11. Mouffe, Chantal, *Το δημοκρατικό παράδοξο* (μετάφραση Αλέξανδρος Κιουπκιολής), εκδ. Πόλις, Αθήνα 2004, σελ. 209.

12. Καστοριάδης, Κορνήλιος, *Το επαναστατικό πρόβλημα σήμερα*, εκδ. Ύψιλον/Βιβλία, Αθήνα 2000, σελ. 99.

13. Βλ. επίσης και Παπαδημητρίου, Ζήσης, «Οικονομική κρίση και αριστερά», εφημερίδα *Αυγή*, 23 Οκτωβρίου 2011, σελ. 2.

Ζευγάρι με παιδί, Igbo Νιγηρία